

розвитку України, моделі, яка працювала б, по-перше, на Україну як світову геополітичну реальність, причому провідну у багатьох відношеннях, і, по-друге, на Україну, яка б найвищим інтересом мала б мати і повинна мати інтереси власних громадян, де вони б були, чи тут, в межах України, чи за її межами. Отже, шлях України у майбуття – це шлях асиміляції Україною світу, і шлях асиміляції світом України» (с. 426).

Але для того, щоби ця модель була реалізована, на думку дослідника, Україні треба: 1) у сучасному глобалізованому світі бути самодостатньою країною; 2) не забувати, що вона – питома, цивілізаційна країна та є творцем цивілізації; 3) враховувати, що жодна політична організація суспільства, жодна політична система не повинна сприйматися як Абсолют, тобто вона не є єдино можливою

і позаальтернативною для українського народу; 4) посісти особливе місце в новому інформаційному суспільстві (с. 427–434).

Таким чином, сподіваємося, що рецензоване наукове видання, яке може бути цікавим для науковців, політиків, освітян і всіх тих громадян України, кому не байдужі історична доля, жорсткі реалії сьогодення та майбуття українців, знайде свого вдумливого читача й посприє нам у творенні української політичної нації та у розбудові демократичної, правової, суверенної, заможної Української Самостійної Соборної Держави!

Юрій ФІГУРНИЙ

кандидат історичних наук,
завідувач відділу
української етнології НДІУ

КРИМ – ЧИЯ БЛАГОСЛОВЕННА ЗЕМЛЯ?

(Рецензія на працю П.-Р. Магочія «Крим: наша благословенна земля: переклад з англійської О. Сидорчука та Н. Кушко». – Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2014. – 159 с.)

Навесні 2014 р. на Кримському півострові підступно реалізовано операцію, що завершилась анексією Автономної Республіки Крим та міста Севастополь Росією. Сьогодні Україна не контролює і значної частини території Донецької та Луганської областей. Найближче майбутнє півострова не визначене. Зрозуміло, що повернення Криму є надскладним завданням для сучасного українського суспільства. Краще усвідомити і подолати природу й сутність політичного сепаратизму значної частини українських громадян у Криму допомагають наукові

та науково-популярні праці про минуле півострова, про історичні умови формування його сучасної етнокультурної будови. Адже сучасні світоглядні, ціннісні, культурні, мовні, самоідентифікаційні особливості людної кримської частини України, мовно-культурні особливості інформаційного поля Криму формувалися не один десяток років.

У 2014 р. на книжковому ринку України з'явилася книга про Крим українською мовою «Крим: наша благословенна земля». Створено і відповідник російською мовою «Крым: наша

благословенная земля»¹. Підготовку книги українською мовою до друку завершено наприкінці 2013 р. у західній частині України, в ужгородському видавництві В. Падяка. Друкарські роботи зроблено на сході України, у ПрАТ «Харківська книжкова фабрика „Глобус“». Дві тисячі примірників праці віддруковано на крейдованому папері у твердій обкладинці. Автор тексту і карт (у кольорі) Павло-Роберт Магочій, відомий «українознавець», ідеолог русинства.

Переклад авторського тексту з англійської здійснили О. Сидорчук та Н. Кушко. Книгу проілюстровано кольоровими світлинами, які спеціально для неї зробив В. Падяк. В оформленні використано сучасні світлини з Вікіпедії, репортажні й документальні фотографії кримських видань та архівні фотодокументи.

У підготовці книги використано експозиційні фонди Бахчисарайського історико-культурного заповідника, Керченського історико-культурного заповідника, Національного заповідника «Херсонес Таврійський», Кримського історичного музею «Ларішес», Центрального музею Тавриди, Кримськотатарської бібліотеки ім. І. Гаспринського, Національної картинної галереї ім. І. Айвазовського. Створенню книги сприяв Меджліс кримськотатарського народу та особисто М. Джемілев. Видання побачило світ завдяки щедрій підтримці Б. Вжесневського з канадійського міста Торонто, що присвятив цю книгу «нашим побратимам – кримським татарам і особисто моему другові Мустафі Джемілеву».

Створенню книги посприяли наукові консультанти: Ф. Тутку Айдін,

¹ Магочій П.-Р. Крым: наша благословенная земля [Текст] / Павел-Роберт Магочий; карты П.-Р. Магочия; пер. с англ.: Н. Кушко. – Ужгород: Изд-во В. Падяка, 2014. – 160 с.: ил. + карты.

Т. Кузьо, Н. Кушко, Л. Луцюк, В. Остапчук, Т. М. Приймак, І. Яворський. Видавництво повідомило, що книга є науковим виданням, проте рецензентів не зазначено, рекомендацій до друку наукової установи немає.

Книга має таку структуру: «Зміст» (1 сторінка), список карт (1 с.), вступна частина «Що таке Крим?» (1 с.), 10 тематичних розділів (145 с.), посилання (3 с., по розділах, сумарно 56 посилань), рекомендована література (2 с., 35 назв російською, англійською та українською мовами) та «Джерела ілюстрацій» (1 с.).

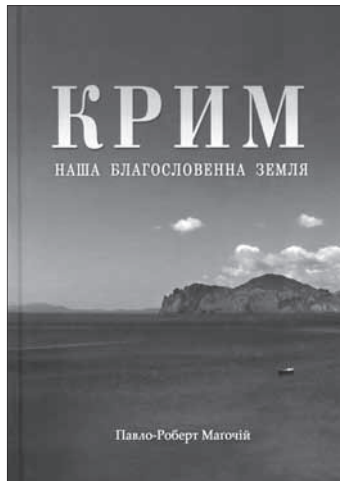
У першому розділі «Крим: земля і море» стисло охарактеризовано природні умови. Текст автора доповнено фізико-географічною довідкою про Крим і Чорне море Н. Кушко «Народження прекрасної землі». Наступні розділи мають певну тематичну історичну спрямованість, їх розташовано у порядку перебігу історичних періодів: «Найдавніші цивілізації Криму»; «Кипчаки, монголи, татари та італійський Крим»; «Кримський ханат»; «Крим у складі Російської імперії»; «Крим у часи війни та революції»; «Кримська Автономна Соціалістична Радянська Республіка»; «Крим у часи Другої світової війни»; «Радянський Крим і татарська діаспора»; «Крим у складі незалежної України».

У розділах є виокремлені структурно історичні довідки автора та Н. Кушко, зокрема: «Чи було кримське й османське рабство аж таким поганим?», «Хто такі кримські татари?», «Чиїм є героїчний Крим?», «Євреї та караїми», «Містика Криму», «Етнічні чистки: радянський стиль», «Кримські татари тут назавжди».

В анотації видавництво повідомляє, що книга знайомить читача з важливими етапами цивілізаційного поступу на

Кримському півострові від доісторичних часів до сьогодні, «вона цікаво розповідає про історію та культуру багатьох народів, які в різні епохи населяли ці території, сприймаючи Крим як свою вітчизну». Мету, об'єкт і завдання дослідження не визначено. Предмет означено таким чином: «... Крим вабив безліч народів до своїх степів, гір та морських берегів. Історіям цих народів та створених ними цивілізацій присвячена ця книжка» (с. 7); «Саме до історичної еволюції цих народів і створених ними цивілізацій ми зараз і переходимо» (с. 13).

Висновків у праці не наведено. Останній розділ завершується такими думками: «... кому ж належить ця земля? Відповідь [...] є очевидною. Крим – це спільний спадок усіх народів, які жили тут раніше і мешкають нині. Тому сьогоднішні мешканці Криму повинні поважати і сприяти реалізації культурних, релігійних, мовних і громадянських прагнень усіх народів – незалежно від їх чисельності, – які називають Крим своєю домівкою. Автономний статус в межах України, разом із постійними зусиллями популяризації взаємної поваги між мешканцями Криму дає надію сподіватися, що і в майбутньому півострів залишатиметься благословенною землею» (с. 153). Відповідаючи на питання належності сучасного Криму, автор ухиляється від конкретної відповіді, обходить питання міжнародного права, конституційної унітарності України, не згадує про права корінних народів тощо. А рецепт подальшого спільного життя

народів у Криму нагадує рекомендацію лікаря хворому, що має швидко зростаючу злоякісну пухлину, робити замовляння і дихати свіжим повітрям.

Ми змушені повідомити тим, хто, можливо, досі не знав чи знав та забув, що Кримський півострів належить українському народу. Наведемо певні фрагменти Конституції України²:

«Стаття 2. Суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою»;

«Стаття 5. Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Ніхто не може узурпувати державну владу»;

«Стаття 13. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними

² <http://zakon3.rada.gov.ua>

об'єктами права власності народу відповідно до закону».

Жодна територіальна група української нації (незалежно від її розміру, мови, господарства...) не має права самостійно, без участі інших територіальних груп українського народу змінювати державну належність певного терену чи його політико-правовий статус.

Історіографічний аналіз теми у книзі відсутній. Джерельна база переважно англійською і російською мовами. Наукових видань українською мовою використано лише декілька. Від часів демократизації СРСР та його розпаду в Україні з'явилося чимало праць українською мовою, які, нехай різною мірою, проте корисні усім, хто цікавиться історією народів і цивілізацій на Кримському півострові. Гадаємо, що перелік рекомендованої літератури українською мовою для українського читача в Україні має містити більше 7 зазначених у книзі праць. Наведемо лише деякі з видань, що з'явилися упродовж останніх 17 років: «Історія Криму в джерелах і документах. – Ч. I. Античність і середньовіччя» (В. С. Крисаченко, 1998), «Історія Криму. Кримське ханство: навчальний посібник» (В. С. Крисаченко, 2000), «Інтеграція кримських татар в Українське суспільство: проблеми і перспективи: аналітичні оцінки Національного інституту стратегічних досліджень» (2004), «Формування кримськотатарського народу» (Л. В. Войтович, 2009), «Культуротворчість у діалозі традицій і новацій сучасного поліетнічного суспільства України (кримський досвід): монографія» (Ю. Ю. Сугрובה, 2012), «Кримська проблема в діяльності УНР періоду Директорії (кінець 1918–1920 рр.)» (А. В. Іванець, 2013), «Український Крим»

(В. Сергійчук, 2013), «Україна і Крим: спільність історичної долі: монографія» (В. А. Чумак, 2013), «Україна і Крим» (Р. П. Іванченко, 2014), «Крим: шлях крізь віки: історія у запитаннях і відповідях» (2014), «Крим від античності до сьогодення: історичні студії» (2014).

Дослідникам історії народів і цивілізацій на Кримському півострові стануть у пригоді дисертаційні дослідження та автореферати, виконані в Україні після розпаду СРСР. З-поміж кількох десятків дисертаційних робіт, що безпосередньо стосуються теми, наведемо лише частину: «Здійснення національної політики в Криму в 1921–1925 рр.» (Семенов В. О., 1993), «Політичні відносини Запорозької Січі і Кримського ханства в кінці XVII – на початку XVIII ст.» (Станіславський В. В., 1996), «Кримськотатарська еміграція останньої третини XIX – початку XX ст.: історіографічний і джерелознавчий аспекти» (Золотарьов Д. Ю., 2000), «Бібліографічна спадщина історико-етнографічних досліджень Криму в кінці XVIII – на початку XX століть» (Непомнящий А. А., 2001), «Антибільшовицькі виступи у Криму і боротьба з ними (кінець 1920 – 1925 рр.)» (Ішин А. В., 2002), «Рух опору і націоналістичне підпілля на Півдні України та в Криму в період окупації. 1941–1944 рр.» (Горбуров Є. Г., 2003), «Україна в політичних відносинах Великого князівства Литовського з Кримським ханством (1502–1540)» (Черкасс Б. В., 2003), «Історико-етнографічне вивчення народів Криму в 20-х – на початку 30-х рр. XX століття» (Мусаєва У. К., 2004), «Інкорпорація Криму Російською імперією у 1783–1796 рр.: політичний та етносоціальний аспекти» (Короленко Б. А., 2005), «Етнополітика і розвиток народної освіти

в Криму в 20–30 роках ХХ століття» (Кондратюк Г. М., 2005), «Політика партійно-державного керівництва Кримської АРСР щодо національних меншин (1921–1941 роки)» (Хованцев Д. В., 2005), «Політико-правове регулювання національної депортації з Кримської АРСР та репатріації до Автономної Республіки Крим у складі України (1941–1996 рр.): історико-правове дослідження» (Хаваджи Д. Р., 2005), «Взаємини Запорожжя і Кримського ханства періоду Нової Січі (1734–1775 рр.)» (Андреєва С. С., 2006), «Формування етнічної ідентичності домінантних спільнот Криму: політико-культурологічний аспект» (Білецька Ю. О. 2011), «Етнокультурні традиції як основа самоідентифікації кримських татар (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» (Веліулаєва Е. І., 2012), «Кримська війна як фактор динаміки культури другої половини ХІХ століття» (Первих Д. К., 2013), «Кримське питання» в українсько-російських відносинах (1991–2010 рр.)» (Попова Д. О., 2013), «Культуротворчість як фактор консолідації поліетнічного суспільства Криму в сучасних умовах України» (Сугрובה Ю. Ю., 2014).

Текст праці викладено популярно, помітним є вплив на перекладачів російської мови. Це дає підстави припускати, що український текст зроблено не з оригіналу англійською мовою, а з російського перекладу. Трапляються у тексті певні неточності, зокрема: речення закінчується словом з відкритими лапками (с. 153); перебільшено кількість мовних груп Євроазії, сліди яких маємо в Криму: «Тут залишили слід представники практично всіх мовних і культурних груп Європи й Азії: починаючи від таврів...» (с. 13). Автор неодноразово називає Крим півостровом, але у вступній частині чомусь

стверджує, що Крим є островом: «Фактично являючи собою острів, відокремлений від решти європейського континенту, невід'ємною частиною якого він водночас є...» (с. 7). Дивно було дізнатися, що півострів може випромінювати почуття: «... Крим випромінює почуття неперушного спокою» (с. 7). Гадаємо, науковим стилем автор і видавці не надто переймалися.

Оцінка сутності приєднання Криму до УРСР, на нашу думку, є хибною. Автор стверджує: «... Кримську область формально передали від Російської РФСР до Української Радянської Соціалістичної Республіки» (с. 131); «... радянська Україна, формальною складовою якої досі був Крим...» (с. 135); «... суверенна радянська Україна, формальною частиною якої була Кримська АСРР» (с. 141, треба «Кримська АРСР»); «Незважаючи на те, що адміністративно півострів був частиною радянської України, а значна частина його мешканців вважала себе українцями (хоча частіше за все вони були російськомовними), духовно Крим залишався «російською землею» (с. 135). За такою логікою можна стверджувати подібне про будь-яку територіальну частину України, наприклад: «низку районів Закарпаття спочатку формально передали Чехо-Словаччині, потім формально передали УРСР, адже вони духовно залишалися угорською землею». Усі частини України «духовно залишалися» чи ставали свого часу російською землею якоюсь мірою. Через це, певно, не маємо вважати їх «формальними складовими» України, вважаємо їх фактичними частинами єдиного українського національного організму.

Крим намагалися зробити радянським, «совковою» особливою зоною

для обласканих осіб компартійного, державного та військово-промислового гатунку на схилі літ. А власне російським він ніколи не був і не буде.

На нашу думку, книга є науково-популярним, добре ілюстрованим виданням, розрахованим на широке коло читачів. Про її наукову цінність, нові історичні, етнологічні чи цивіліологічні знання говорити не доводиться.

Історична пам'ять російсько-радянського зразка серед кримської людності лишається поширеним явищем, важливим чинником усіх соціальних процесів, що там відбуваються. Саме на історичну пам'ять може впливати ця праця. Зважаючи на захоплення Криму Росією, висвітлена у книзі тема стала ще актуальнішою. Добре було б поширити її російський варіант серед етнічних росіян Криму. Читач книги дізнається про певні фрагменти чи періоди історичного процесу на Кримському півострові, переважно про етнокультурні та етнополітичні його сторони. Авторська інтерпретація історії Криму не радянського і не сучасного російського зразка. Сучасні проблеми етнічних українців Криму лишилися поза увагою автора, історії українського етносу, одного з трьох визначальних етнокультурних та етнополітичних

складників Криму, приділено надто мало уваги.

Не можемо не зазначити негативної оцінки автора етнічної політики незалежної України в Криму: «Однак ні влада автономної республіки, ні центральне керівництво в Києві – хоч і з різних причин – не доклали достатніх зусиль для реалізації культурних прагнень кримських татар (утім, як і українців Криму)» (с. 152).

Виникає природне запитання: що ж робила сама влада автономного Криму для задоволення етнокультурних потреб кримських татар, етнічних українців, білорусів, греків, вірмен, циган та інших незросійщених мешканців Криму? Відповідь очевидна: нічого! Власне кажучи, робила все, щоб витруїти з Криму сам дух татарства і українства. І це, як вони гадали, їм вдалося. Насправді «русский мир» (рос.) Криму виявився настільки жалюгідним та нікчемним, що він не знає, як жити і діяти. І від того лютує...

Валентин КРИСАЧЕНКО

доктор філософських наук,
професор, завідувач відділу
геополітики та глобалістики НДІУ

Олег ЧИРКОВ

науковий співробітник відділу
української етнології НДІУ

ДОБРИЙ ПЛІД УКРАЇНСЬКО-ХОРВАТСЬКОЇ СПІВПРАЦІ

(Про вихід у світ книги хорватською мовою «Ukrajinski Karpati:

etnogeneza – arheologija – etnologija: Zbornik radova (prijevod s ukrajinskoga)»)

Процес наукового пізнання етнічної генези, етнічної та політичної історії українців в умовах іноземного панування був ускладнений. Знання

про формування та історичний поступ українства науковці підлаштовували до потреб окупанта. Гуманітарна наука і освіта в «Союзе нерушимом республік